

Ványai Fehér József

Embörének – írások Sarusi Mihály Magyar *Krisztus* című regényéről

Az *Embörének* írásokat tartalmaz Sarusi Mihály Magyar *Krisztus* című, 36 éve megjelent aradi-csanádi paraszt családregegyéről. A válogatás a szerzők nevének betűrendjében közli a művet értékelő publicisztikákat, de megemlékezik a Szépirodalmi Könyvkiadó két akkori szerkesztőjéről, Mátis Líviáról és Ács Margitról is. Nem véletlen, hogy az alkotás elnyerte a kiadó adott évi nívódíját, és lett az író talán leggyakrabban emlegetett munkája. Az *Embörének* a viharsarki Corvinka Könyvek sorozatában látott napvilágot, felelős kiadó Kállai Gyöngyi. A címdalton Szervátiusz Tibor *Kolozsvári Krisztus* című szobra, amelynek szintén megvan a maga története – de hát Kelet-Európában vagyunk, zajlik az élet. Sarusi már 1986-ban azt javasolta a kiadónak, hogy erről a műalkotásról készült kép kerüljön a felső borítóra, ám az ötlet elvettett. Más kérdés, hogy a helyére szerkesztett Szántó Piroska-rajz szintén kiváló művészi produktumnak bizonyult, megállta a helyét, ám végül Szervátiusz Tibor szobra is kárpótlásban részesült.

Alexa Károly anno azt írta a *Magyar Krisztus*ról, hogy megrendítő olvasmány, lehetetlen és mégis hitelesen igaz, felemelő és bénító újtestámentumi parafrázis, teremtő írói akarat eredménye, „szuverén művészi valóság, amely egybeesni látszik azzal, amiről szól”. Alexa megállapítása szerint maga az idő beszél itt, élő emberek hangján a levés és a múlás. A recenzens legkorszerűbb elbeszélőink, Mészöly, Esterházy, Csalog, Nádas, Temesi mellé helyezte a szerzőt, tematikai és műfaji hagyományokat figyelembe véve pedig Móricz és Szabó Pál, Krúdy, illetve a paraszti memoárok és a keleti krónikamondók szellemi örökösének nevezte.

Bakonyi István úgy vélte, hogy az író nem a hivatalos történelemfelfogás tételeit erősíti, hanem bepillant a sötétebb régiókba. Bakonyinak a következő címszavak jutottak eszébe a mű befogadásakor: állati lét, nyomor, a nép keresztre feszítése, kolera, csecsemőhalál, ártatlan cselédlányok urak általi megbecstelenítése, halálba küldés, kisebbségben élők megalázása. A kritikus aláhúzta, hogy a megformálás nyelvileg hiteles és hűséges, az élőbeszéd lehetséges visszaadásával történik. Mi még a regény a kritikus felfogásában? Többféle korszak hétköznapijainak példátlan erejű epikája, nagy lélegzetű korrajz. Némi bírálatot engedett meg magának a nyers beszédért, amely „néhol jogosan, másutt kevésbé szerencsésen színesíti a bemutatott valóságot”, ezzel együtt a stílus minden fölös bőbeszédűség nélkül érzékelteti a tragikumot.

A máskor oly szigorú Berkes Erzsébet ezúttal nem fukarkodott a dicsérettel. Megállapítása szerint a magát fokónként a történelmi helyzethez hajlító lakodalmas nép

megjelentése az *Embörének* című fejezetben Móricz Zsigmond rangjáig érő remeklés. „Az olvasó csak fájlahatja, hogy nem ennek a fejezetnek a címe lett a kötet címe, mert a mostani sokkal hangzatosabb is, sokkal kisebb epizódra utaló is annál, hogy ne csak illékony jelekre, hanem a történet sűrejére is vonatkozzon. A szerző ennyi idő távolából megfogadta a tanácsot, mert a *Magyar Krisztus*ról szóló kritikákat, recenziókat tartalmazó gyűjtemény már az *Embörének* címet kapta.

Domokos Mátyás olyannyira fején találta a szöveget, hogy szövegének zanzája az *Embörének* hátsó borítójára került. Nézete szerint a Magyar Krisztus írói módszerének igazi „istenkísértése”: az elbeszélés hangja, a drámai lüktetésű paraszti, falusi beszéd, amelyben életre kel a nép névtelenségben maradó elbeszélőinek az ajkán ez az állam és nemzet alá szorított néptörténelem. Domokos Mátyás párhuzamot vont a könyv belső szerkezete és a klasszikus görög tragédiák kórusainak és antikórusainak dramaturgiája között. Ő természetesen vette, hogy a tájnyelvi naturalizmus nem tesz különbséget szép szavak és nyomdafestéket nem tűrő kifejezések között. „Az írói nyelvnek ez az ősi és bűnbeesés előtti tisztasága megismételhetetlen fantasztikum”.

A sajnálatosan fiatalon elhunyt Endrődi Szabó Ernő szintén tollat fogott, amikor elolvasta a Magyar Krisztust. Ösztönös, istenáldotta tehetségnek nevezte Sarusit, aki a szakmai felkészültségnek sincs híján, kritikai kategóriákba besorolhatatlan, zavarba ejtően öntörvényű alkotó. „Új regényében megdöbbentő ábrázolóerővel, lenyűgöző nyelvi szuggesztivitással bizonyítja mindezt”.

Erdész Ádám elemzésében úgy gondolta, hogy az írónak sikerült megtalálnia nagyszabású, de igen kockázatos vállalkozásához a megfelelő ábrázolási módot és nyelvet. Nem bemutatja a falut, nem mesél vagy meséltet, hanem az olvasót helyezi a történetbe, mintegy az események részesévé avatja... Hol töredékes, hol teljesebb párbeszédet követik egymást, belső monológok váltakoznak leírásokkal. „Az idő múlásával párhuzamosan változik a falu nyelve. Egyes kifejezések kihullanak a beszélt nyelvből, mások jelentős változáson mennek át, azután az utolsó két generáció életében ijesztően szaporodni kezdenek az idegen szavak”. Erdész Ádám megállapította, hogy Nagyfalu nyelve veszedelmes ütemben „csángósodik”. Az életben a magyarság szempontjából mindez kedvezőtlen folyamat, viszont lefestése írói bravúr.

Hajdú Mihály tudományos igényű dolgozatot tett le az asztalra a Magyar Krisztus nyelvjárásosságáról. Ennek legfőbb megállapítása, hogy Sarusi Mihály nyelvérzéke és nyelvi tudata kimagasló eredményt adott e regényében a hangulat megteremtésében, a népnyelvi fordulatok, nyelvjárási jelenségek alkalmazásában. „A köznyelvi változatok és népnyelvi megfelelőik, a gyakorlati helyesírás és a fonetikus lejegyzés aránya jól átgondolt, nagy kiváló érzékkel alakított”.

A közelmúltban elhunyt Kabdebó Lóránt a regény ünnepének minősítette a *Magyar Krisztus* megjelenését, amelyben az egyszerű epikus történet kelet-kö-

zép-európai sorssá lényegül át. A mű tragikusan gyönyörködtet, tanulságos, úgy mutatja be a történelmet, hogy egyéni sorsok izzanak ki belőle.

Kurucz Gyula recenziójának a *Borzongató* eposz címet adta. Nem csinált belőle titkot, hogy őt a mű meggyőzte, a vállalkozás óriási, a megvalósítás sikeres. „Azsellérnép iszonyú-szép életének értékeit mutatja fel, a fennmaradás, a megmaradás bölcsességét, a képességet az öröme, ami mintha kiveszőben lenne mai mohó, kicsinyes hétköznapiaink örömtelenségében”.

Laczkó Pál (Pál József) örömét fejezte ki, amiért végre egy nagyigényű munka látott napvilágot a magyar faluról. Már a regényidő kijelölése (1819–1983) jelzi, hogy az író nagy fába vágta a fejszét, mint ahogy a térképre rajzolható helyszín is földmérői pontossággal beazonosítható. Minden sor azt igazolja, hogy Sarusi jól ismeri a parasztság világát, regényvállalkozása fontos összegzése eddigi eredményeinek.

Márkus Béla röviden felvázolta a történelmi kort, a rendszerváltás előtti pillanatot (1986), amikor Sarusi munkája kijött a nyomdából. Betiltották a *Tiszatáj*at, Csurka Istvánt szilenciumra ítélték, kísérletet tettek az írószövetségi választmány és elnökség összetételének módosítására, jeles írók léptek ki a szövetségből... E társadalmi közegben azt várhattuk volna, hogy a *Magyar Krisztust* elhallgatják, de szerencsére ennek az ellenkezője következett be.

Érdekesség, hogy Rónay Lászlótól két elemzést is közölt az *Embörének (A szegények keresztje – A Magyar Krisztusról tízegynéhány év után)*. Az elsőben érdekes műfaji témaboncolgatásra bukkantam. Regény? – tette fel a kérdést Rónay, majd válaszolt is rá: túlságosan egyszerű és kényelmes volna a munkát így meghatározni. „Az első benyomások csalókák: azt hihetnénk, hogy nemzedék- vagy családregény befogadói lehetünk, holott sokkal inkább egy hatalmasra méretezett művelődéstörténeti panorámát olvashatunk, regényesített helytörténetet”...

A másik anyagban a kritikus örömeinek adott hangot, amiért Sarusi műve tizenöt évvel megjelenése után sem sokat veszített aktualitásából, bár ez a rögzített sorsok elszenvadóinak, leszámazottaiknak nem feltétlenül pozitív. Maradva az alkotásnál, az előadásmód az, ami lekötötte az ítéző figyelmét, a megnyilatkozások, kommentárok, felkiáltások, fohászok és átkok elevenek és hatnak. A tanulság levonása sem maradhatott el: a hagyományok iránti megbecsülésen és tiszteleten túl őrizni kell a templomok és az iskolák által sugallt szellemiséget is.

A könyv cselekményének helyszínéhez erősen kötődő Szabó István feljegyzésében azon gondolkodott el, hogy Kísiratos és vidéke szórványnak, avagy szigetnek tekinthető-e? Egyértelmű választ nem talált, viszont reményét fejezte ki, hogy pozitív példa még lehet a közösség sorsa, élete.

Szabó László azt ajánlotta a befogadók figyelmébe, hogy ez a szépirodalom nem a néprajz és történelem számára hiteles, hanem e tudományok feltárt anyagával

hitelesít. A szerzőről: „Saját tájismerete, békési volta nem forrás, hanem eszköz, varázspálca, hogy a holt anyag megelevenedjék, a krónika történelemmé, a néprajzi monográfiák adattára élő kultúrává váljék”. Összegezve: a nagyregényből a néprajz nem menthet, ez sokkal inkább megfordítva teljesül. Az író módszere nem „verespéteri”, hanem „dugonicsandrászi”.

Szilágyi Miklós Tímár Máté, Csalog Zsolt és Mészáros Sándor felemlegetett alkotásaitól jutott el a Magyar Krisztusig. Mondandójának leglényege: néhány pszeudo- emlékirat működhet úgy, mint néprajzi forrás.

Virág N. László 1986-ban megjelent jegyzetében arról elmélkedett, hogyan lehet a fontos irodalom némelyek számára „gyanús”. Az *Embörének* végén Sarusi Mihály azzal lepte meg a reménybeli olvasókat, hogy összefoglalta a *Magyar Krisztus* megjelenésének, utóéletének esemény- és „szenvédéstörténetét”.

(*Corvinka Könyvek, Békéscsaba, 2021*)

